

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Η ελληνική Επανάσταση του 1821, που ξέσπασε ύστερα από μια μακρά σειρά πράξεων ανταρσίας προς την οθωμανική κυριαρχία, αποτελεί, αναμφίβολα, κορυφαίο γεγονός της νεοελληνικής ιστορίας, με πανευρωπαϊκή σημασία και διαστάσεις, το οποίο οδηγεί από το Έθνος στο Έθνος-Κράτος. Γεννήθηκε μέσα στα φιλελεύθερα ιδεώδη που έσπειραν στην Ευρώπη οι Διαφωτιστές και η Γαλλική Επανάσταση, την προετοίμασαν οι Έλληνες Διαφωτιστές –κυρίως ο Ρήγας Βελεστινλής, το επαναστατικό όραμα του οποίου δεν πραγματώθηκε– και έθεσε τα γερά θεμέλιά της η Φιλική Εταιρεία, χωρίς την οποία η Επανάσταση αυτή δεν θα γινόταν, τουλάχιστον σ' αυτή τη χρονική συγκυρία. Ένα γεγονός το οποίο, για λόγους πολιτικούς αλλά και καθαρά επιστημονικούς, είχε υποβαθμιστεί τις τελευταίες δεκαετίες ως διδακτικό αντικείμενο στα Πανεπιστήμια της χώρας μας. Καθώς όμως πλησιάζουμε στον εορτασμό των 200 χρόνων αυτής της Επανάστασης το ενδιαφέρον αυτό αναθερμαίνεται. Στα μαθήματα αυτού του σεμιναρίου θα επιχειρήσουμε, με τη βοήθεια των πρωτογενών (ανέκδοτων ή δημοσιευμένων) και των πολλών δευτερογενών πηγών, της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και οπτικοακουστικού υλικού, να προσεγγίσουμε ορισμένες από τις πολλές όψεις αυτού του τιτάνιου Αγώνα της ανεξαρτησίας, Να αναστοχαστούμε, μέσα από τον επιστημονικό διάλογο, τις βιβλιοπαρουσιάσεις και τις γραπτές εργασίες, πάνω σε ζητήματα για τα οποία υπάρχει ήδη τεράστια συσσωρευμένη γνώση. Πιο συγκεκριμένα, θα μας απασχολήσει, κατ' αρχάς, η ίδρυση και ο ρόλος της Φιλικής Εταιρείας στην οργάνωση αυτής της Επανάστασης μέσα στο επαναστατικό-συνωμοτικό κλίμα των ναπολεόντειων και μεταναπολεόντειων χρόνων, ο χαρακτήρας της (εθνικός ή κοινωνικός/ αστική ή μη αστική επανάσταση) και ο ρόλος αφενός των ηγετικών ομάδων του τόπου και αφετέρου του λαού, οι δύο Εμφύλιοι πόλεμοι και οι συνέπειές τους, το κίνημα του Φιλελληνισμού και η συμβολή του στη μερική ευόδωση των στόχων αυτού του Αγώνα και, τέλος, η σταδιακή μεταστροφή της πολιτικής των μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης υπέρ των επαναστατημένων Ελλήνων, η οποία οδήγησε, τελικά, στην αναγνώριση ενός μικρού ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, το 1830.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

*Σε κάθε μάθημα, μαζί με τις σχετικές πηγές θα δίνεται και ειδική βιβλιογραφία

-Αποστολόπουλος Δ, *Η Γαλλική Επανάσταση στην τουρκοκρατούμενη κοινωνία*, Αθήνα 1989.

-Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Ε' - Η', Θεσ/νίκη -1988.

-Dakin D., *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία*, μτφρ. Ρένα Σταυρίδου – Πατρικίου, εκδ. MIET, Αθήνα 1983.

-Δασκαλάκης Απ., *La Révolution française et les preludes de l'indépendance hellénique [Η Γαλλική Επανάσταση και τα προμηνύματα της ελληνικής ανεξαρτησίας]*, Παρίσι 1937.

-Διαμαντούρος Ν., *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, MIET, Αθήνα 2002.

-Hobsbawm Eric, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, μτφρ. Μαριέτα Οικονομοπούλου, MIET, Αθήνα 2008.

- Η Επανάσταση του εικοσιένα, Επιστημονικό συμπόσιο*, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, 4^η έκδοση, Αθήνα 1988.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ΄, *Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του ελληνικού κράτους (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών Αθήνα 1975 (συλλογικό έργο).
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3^{ος}, *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832* (επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα 2003 (συλλογικό έργο).
- Ιστορία των Ελλήνων*, τόμ. 11, *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1827*, εκδ. Δομή, Αθήνα χ. χ. (συλλογικό έργο).
- Ιστοριογραφικές συζητήσεις για την ελληνική Επανάσταση του 1821*, Εισηγήσεις στον τόμο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2004, τόμ. Α΄, σ. 565-594.
- Κατσιαρδή – Hering Όλγα (επιμ.), *Οι πόλεις των Φιλικών, Πρακτικά ημερίδας*, Αθήνα 2018.
- Κιτρομηλίδης Π., *Το όραμα της ελευθερίας στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα 1992.
- Κόκκινος Διον., *Η ελληνική Επανάσταση*, τ. 1-6, 6^η έκδοση, Μέλισσα, Αθήνα 1974.
- Κορδάτος Γ., *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης του 1821*, Αθήνα 1924.
- Κοταρίδης Ν., *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα 1993.
- Κρεμμυδάς Β., *Η ελληνική Επανάσταση του 1821: τεκμήρια, αναψηλαφήσεις, ερμηνείες*, Gutenberg, Αθήνα 2016.
- La révolution française et l' hellénisme moderne [Η Γαλλική Επανάσταση και ο νεώτερος Ελληνισμός]*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Αθήνα 1989.
- Μανδουλαρά Άννα – Νικολάου Γ. (επιμ.), *Η Φιλική Εταιρεία. Επαναστατική δράση και μυστικές εταιρείες στη νεότερη Ευρώπη*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα 2017.
- Όψεις της Επανάστασης του 1821*, Πρακτικά συνεδρίου, (Αθήνα 12-13 6. 2015), Αθήνα 2018.
- Πιζάνιας Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821, ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα 2009.
- Ροτζώκος Ν., *Επανάσταση και εμφύλιος το Εικοσιένα*, Αθήνα 1997.
- Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Οργάνωση Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Δήμος Νικολάου Σκουφά (Άρτα 5-7 Ιουλίου 2013), (επιμ. Ν. Αναστασόπουλος - Άννα Μανδουλαρά - Γ. Νικολάου - Λ. Φλιτούρης), εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2015.
- Φιλήμων Ιωάννης, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο 1834.
- Frangos G., *The Plilike Etaireia, 1814-1821: a social and historical analysis*, διδ. διατριβή, Columbia University, 1971.
- 1821: Η γέννηση ενός Έθνους-Κράτους* (επιμ. Θ. Βερέμης), 4 τόμοι, Αθήνα 2010.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΣΥΝΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ: ΜΑΧΑΙΡΑ ΑΝΝΑ – ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ ΛΗΔΑ

Το σεμινάριο εξετάζει τον ευρωπαϊκό αντισημιτισμό από τον 19^ο αιώνα και το κορυφαίο γεγονός της ευρωπαϊκής ιστορίας του 20ού αιώνα, τη γενοκτονία των Εβραίων, μέσα από τις διαφορετικές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις. Θα παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου αντισημιτισμού που αναπτύχθηκε στο τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα, με αφορμή, τόσο στη Γερμανία και την Αυστρία, όσο και στη Γαλλία, χρηματιστικές κρίσεις και συστηματοποιήθηκαν από λόγιες συμβολές όπως το έργο του Eugène Dühning, *Το εβραϊκό ζήτημα, ζήτημα φυλής, ηθών και κουλτούρας* (1880).

Θα συζητηθούν τα κύρια ιστοριογραφικά έργα για τη θεματική, οι μετατοπίσεις στις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις, καθώς και ζητήματα ορολογίας, πηγών και εννοιών.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*, Νέα Υόρκη 1963 [=Χάννα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ. Μια έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μετάφραση Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2009].
- Hannah Arendt, *The origins of totalitarianism*, New York 1951 [=Χάννα Άρεντ, *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού*, 3 τ., μετάφραση Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2017].
- Salo W. Baron, "Changing patterns of antisemitism: a survey", *Jewish Social Studies* 38/1 (Winter 1976), 5-38.
- Οντέτ Βαρών - Βασάρ, *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης*.
- *Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2012.
- Pierre Birnbaum, *Un mythe politique: «La République juive» de Léon Blum à Pierre Mendès*, Παρίσι, Fayard, 1988.
- Jean-Denis Bredin, *L’Affaire*, Παρίσι, Fayard, 1983.
- Yves Chevalier, *L’antisémitisme. Le Juif comme bouc émissaire*, Παρίσι, Le Cerf, 1988.
- Norman Cohn, *Histoire d’un mythe. La «conspiration juive» et les «Protocoles des Sages de Sion»*, Παρίσι, Gallimard, 1967 (Folio/histoire, 1992).
- Jules Isaac, *Genèse de l’antisémitisme. Essai historique*, Παρίσι, Calmann-Lévy, 1956.
- Michael R. Marrus, *Les Juifs de France à l’époque de l’affaire Dreyfus. L’assimilation à l’épreuve*, Παρίσι, Calmann-Lévy, 1972 [μτφρ. από τα αγγλικά *The Politics of Assimilation. A Study of the French Jewish Community at the Time of the Dreyfus Affair*, Oxford University Press, 1971].
- Edgar Morin, *Le Monde moderne et la question juive*, Le Seuil, Paris 2006 [=Ο νεωτερικός κόσμος και το Εβραϊκό Ζήτημα, μετάφραση Σάββας Μιχαήλ, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2007].
- Ρίκα Μπενβενίστε, Οντέτ Βαρών-Βασάρ (επιμ.), *Εβραϊκή ιστορία και μνήμη*, Πόλις, Αθήνα 1998.
- Ρίκα Μπενβενίστε, «Για την Ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας», στο Πρακτικά Δ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τ. 2, Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2004, σ. 315-328.
- Ρίκα Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν. Εκτόπιση, Αντίσταση, Επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι στη δεκαετία του 1940*, Πόλις, Αθήνα 2014.
- Ρίκα Μπενβενίστε, Λούνα. Δοκίμιο ιστορικής βιογραφίας, Πόλις, Αθήνα 2014.
- Saul Friedländer, *Nazi Germany and the Jews*, 2 vols, New York 1997-2007 [= *Η ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι*, μετάφραση Η. Ιατρού, Πόλις, Αθήνα 2013].
- Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago 1961.
- Walter Laqueur, *The changing face of antisemitism from ancient times to the present day*, Oxford University Press, Oxford-New York 2006.
- Primo Levi, *Se questo è un uomo*, Torino 1947 [=Πρίμο Λέβι, *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, μετάφραση Χαρά Σαρλικιώτη, Άγρα, Αθήνα 2009].
- Albert S. Lindemann, Richard S. Levy (eds.), *Antisemitism: A history*, Oxford University Press, Oxford-New York 2010.
- Léon Poliakov, *Le Bréviaire de la haine. Le IIIe Reich et les Juifs*, πρόλογος François Mauriac, Paris 1951.

- Leon Poliakov, *A history of antisemitism*, 4 vols. New York 1965-1986.
- Moishe Postone, *Οι ιστορικοί και το ολοκαύτωμα*, μετάφραση Αχ. Φωτάκης, επιμ. Σάββας Μιχαήλ, Ισνάφι, Γιάννενα 2006.
- Jean-Paul Sartre, *Réflexions sur la question juive*, Gallimard, Paris 1946 [=Ζαν-Πωλ Σαρτρ, *Στοχασμοί για το εβραϊκό ζήτημα*, μετάφραση Αθ. Σαμαρτζής, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2006].
- Pierre Sorlin, *L'Antisémitisme allemand*, Παρίσι, Flammarion, 1969.
- Zeev Sternhell, *Maurice Barrès et le Nationalisme français 1884-1902*, Παρίσι, Presses de Sciences Po, 1972.
- Pierre- André Taguieff, *Les protocoles des sages de Sion*, Paris 2004.
- Pierre- André Taguieff, *Ο μύθος των «Σοφών της Σιών»*. Από τη «διεθνή εβραϊκή συνωμοσία» στην «παγκόσμια σιωνιστική επιβουλή», μετάφραση Αλ. Κιουπκιόλης, Πόλις, Αθήνα 2006.
- Pierre-André Taguieff [Πιέρ-Αντρέ Ταγκυέφ], *Τι είναι αντισημιτισμός;*, μετάφραση Αν. Ηλιαδέλη, Αν. Πανταζόπουλος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2011.
- Enzo Traverso, *Les Juifs et l'Allemagne, de la symbiose judéo-allemande à la mémoire d'Auschwitz*, La Découverte, Paris 1992.
- Enzo Traverso, *La Violence nazie : Essai de généalogie historique*, La Fabrique, Paris 2002 [=Οι ρίζες της ναζιστικής βίας, Μια ευρωπαϊκή γενεαλογία, μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2013].
- Χάγκεν Φλάισερ, *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία, Νεφέλη*, Αθήνα 2008.
- Δημήτρης Ψαρράς, *Το μπεστ σέλερ του μίσους. Τα «Πρωτόκολλα των σοφών της Σιών» στην Ελλάδα, 1920-2013*, Πόλις, Αθήνα 2013.
- Jeannine Verdès-Leroux, *Scandale financier et Antisémitisme catholique. Le Krach de l'Union générale*, Παρίσι, Ed. du Centurion, 1969.
- Eugen Weber, *L'Action Française*, Παρίσι, Stock, 1962 [μτφρ από τα αγγλικά *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-Century France*, Stanford University Press, 1962].

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΤΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΕΤΕΙΟΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΝΕΟΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

ΜΑΝΔΥΛΑΡΑ ΑΝΝΑ

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου

Το ότι οι γιορτές αποτελούν πια, δικαιωματικά, αντικείμενο της ιστορίας, το οφείλουμε στην παρακίνηση της λαογραφίας, της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας. Η επαφή με αυτές τις επιστήμες έμαθε στον ιστορικό να ενδιαφέρεται για το όπλο που προσφέρει στην ανθρώπινη ύπαρξη η τελετουργικότητα, ακόμα κι όταν είναι ανώνυμη, ακόμα κι όταν δεν έχει σαφή κανονισμό ή συνειδητή συνοχή. Και να μην ξεχνάμε ότι η ψυχανάλυση του έμαθε το ενδιαφέρον που μπορεί να έχει το φαινομενικά «ασήμαντο».

Ωστόσο, η προσάρτηση του αντικειμένου αυτού στην ιστορία προσκρούει σε αντιξοότητες. Πρώτα απ' όλα δεν είναι βέβαιο ότι η γιορτή η ίδια παραδίδεται στην ιστορική ερμηνεία χωρίς να αντιπαραθέτει βουβή αντίσταση. Όχι μόνο εξαιτίας της τεράστιας αβεβαιότητας που πλανιέται επάνω από τις περιοχές της πολιτιστικής ιστορίας, αλλά και εξαιτίας των ιδιαίτερων δεσμών της γιορτής με τον χρόνο. Γιατί, ολοφάνερα, το διπλό άνοιγμα του παρόντος της γιορτής πάνω στο παρελθόν και πάνω στο μέλλον, μιλά στον ιστορικό σε μια γλώσσα που του είναι οικεία. Η γιορτή, συνήθως, περιέχει την ανάμνηση. Επαναφορά του

παρελθόντος, συχνά επέτειος, η γιορτή κουβαλά μια μνήμη που εύκολα μπαίνει κανείς στον πειρασμό να θεωρήσει ως αναγγελία του μέλλοντος, και του οποίου άλλωστε μας δίνει μια κατά προσέγγιση εικόνα. Μοιάζει με ένα «οιονεί» μέλλον, που ο ιστορικός έχει την καλή τύχη να μπορεί να συγκρίνει με το πραγματικό μέλλον. Αυτονόητα, για τον ιστορικό η πεισματική οπισθοδρομικότητα της γιορτής συνιστά ένα ενδιαφέρον φαινόμενο. Και οφείλει να ξέρει ότι η ιστορία της γιορτής θα είναι η ιστορία ενός φαινομένου, σε μεγάλο βαθμό, τυφλού απέναντι στην ιστορία.

Αφετηρία του σεμιναρίου είναι η ευρεία ερευνητική παραγωγή ανθρωπολογικών και πολιτισμικών προσεγγίσεων γύρω από τις έννοιες και τις πρακτικές της «τελετουργίας», της «επιτέλεσης» και των «συμβόλων» οι οποίες εμπλούτισαν την ιστορική έρευνα των «εθνικών συμβόλων και επετείων» των νέων, δημόσιων «επινοημένων παραδόσεων», οι οποίες σύμφωνα με τον ιστορικό Eric Hobsbawm, συγκροτήθηκαν στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα θεσμοθέτησης δημόσιων τελετών και εθνικών επετείων στην Βρετανία, την Γερμανία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, το Ισραήλ, την Ιταλία και την Ελλάδα του 19ου και του 20ου αιώνα, θα μελετηθούν διάφοροι δημόσιοι εορτασμοί ως πεδία συγκρότησης εθνικών ταυτοτήτων, κληρονομιάς, μνήμης και κοινής ιστορίας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο το σεμινάριο διερευνά τις τελετουργίες και τη λαϊκή κουλτούρα παλαιότερων εποχών όπως π.χ. τις παραδοσιακές τελετουργικές συμπεριφορές της Γαλλικής και της Αγγλικής μοναρχίας (βλ. το πρωτοποριακό έργο του Marc Bloch, *Les rois thaumaturges*), τις δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά τη Βενετική κυριαρχία (βλ. τη μελέτη της Αλίκης Νικηφόρου, *Δημόσιες Τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της Βενετικής Κυριαρχίας, 14ος – 18ος αιώνας*), ή τις γιορτές, τα πανηγύρια και τα καρναβάλια του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης (όπως έχουν διερευνηθεί από τον Μιχαήλ Μπαχτίν στο περίφημο βιβλίο του *Ο Ραμπελαί και ο Κόσμος του. Για τη λαϊκή κουλτούρα του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης*).

Σκοπός του σεμιναρίου είναι να φέρει σε επαφή τους φοιτητές με ένα κατεξοχήν διεπιστημονικό θέμα, όπως οι δημόσιες τελετουργίες, τονίζοντας συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ «συγγενών» επιστημονικών κλάδων· άλλωστε, η «διεπιστημονικότητα» ενώ αποτελεί, παλαιό, διακηρυγμένο στόχο όλων των ανθρωπιστικών επιστημών, παραμένει, εν πολλοίς, ευσεβής πόθος.

Βασικός μας στόχος είναι η εξοικείωση των φοιτητών τόσο με θεωρητικές προσεγγίσεις όσο και με εξειδικευμένα παραδείγματα όπου αναλύονται έννοιες όπως «σύμβολα», «τελετουργίες», «δημόσιος χώρος», «ταυτότητες», «συλλογική μνήμη».

Πεδία Διαλέξεων

- Έννοιες και όροι: παλαιοί και νέοι προβληματισμοί
- Η μελέτη της τελετουργίας μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις (Θρησκευτική ανθρωπολογία – Διαρθρωτική λειτουργικότητα – Πολιτισμικές Σπουδές)
- Κράτος και Συμβολική Εξουσία: η κοινωνιολογική προσέγγιση του Pierre Bourdieu
- Τα σύμβολα του Έθνους – Κράτους, 19ος – 20ός αιώνας
- Η «επινόηση της παράδοσης»: δημόσιες τελετές και εθνικές επέτειοι, 19ος – 20ός αιώνας (παραδείγματα από ευρωπαϊκές χώρες)
- Η «παράξενη και περιττή περιέργεια του Marc Bloch»: από την ιστορία στην ιστορική ανθρωπολογία
- Η κουλτούρα του γέλιου, του πανηγυριού και της πλατείας στο κέντρο των ευρωπαϊκών κοινωνιών του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης: Ο Ραμπελαί του Μιχαήλ Μπαχτίν

- Οι Βενετοί, η Κέρκυρα και οι δημόσιες τελετουργίες
- Από τη Δύναμη του Ιερού στην Εξουσία του Στερεότυπου (αυτονόητου/φαινομενικά ασήμαντου): σχόλια για της τελετουργίες της σύγχρονης εποχής

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Adonnino, P. (1985), A People's Europe: Reports from the *ad hoc* Committee, *Bulletin of the European Communities*, Supplement 7/85, Luxembourg, OOPEC
- Barnett, C. (2001), Culture, policy, and subsidiarity in the European Union: from symbolic identity to the governmentalisation of culture, *Political Geography*, Vol. 20, 405-426
- Billig, M. (1995), *Banal Nationalism*, SAGE Publications Ltd, London
- Brubaker, R. and F. Cooper (2000), Beyond "Identity", *Theory and Society*, Vol.29 (1), 1-47
- Bruter, M. (2003), Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity, *Comparative Political Studies*, Vol. 36 (10), 1148-1179
- Bruter, M. (2004), On what citizens mean by feeling 'European': Perceptions of news, symbols and borderless-ness, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30 (1), 21-39
- Bruter, M. (2009), Time Bomb? The Dynamic Effect of News and Symbols on the Political Identity of European Citizens, *Comparative Political Studies*, Vol. 42 (12), 1498-1536
- Butz, D.A. (2009), National Symbols as Agents of Psychological and Social Change, *Political Psychology*, Vol. 30 (5), 779-?
- Cerulo, K.A. (1989), Sociopolitical Control and the Structure of National Symbols: An Empirical Analysis of National Anthems, *Social Forces*, Vol. 68 (1), 76-99
- Clark, C. (1997), Forging Identity: Beethoven's "Ode" as European Anthem, *Critical Inquiry*, Vol. 23 (4), 789-807
- Curti Gialdino, C. (2005), I Simboli dell'Unione europea, Bandiera – Inno – Motto – Moneta – Giornata, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato S.p.A. Translated by the CVCE
- Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)
- Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, St. Martin's Press, New York
- Delanty, G. (2002), Models of European Identity: Reconciling Universalism and Particularism, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3 (3), 345-359
- Delanty, G. and C. Rumford (2005), *Rethinking Europe: Social theory and the implications of Europeanization*, Routledge, Oxon and New York 62
- Fligstein, N. (2009), in Checkel, J.T. and P.J. Katzenstein ed. (2009), *European Identity*, Cambridge University Press, Cambridge
- Foret, F. (2009), Symbolic dimensions of EU legitimization, *Media, Culture & Society*, Vol. 31, 313-324 H6
- Friedman, J. (1992a), Myth, History and Political Identity, *Cultural Anthropology*, Vol.7 (2), 194-210
- Friedman, J. (1992b), The Past in the Future: History and the Politics of Identity, *American Anthropologist*, New Series, Vol. 94 (4), 837-859
- Kaelbe, H., in Checkel, J.T. and P.J. Katzenstein ed. (2009), *European Identity*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kohli, M. (2000), The Battlegrounds of European Identity, *European Societies*, Vol. 2 (2), 113-137
- Kolstø, P. (2006), National symbols as signs of unity and division, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 29 (4), 676-701

- Laffan, B. (2001), The European Union polity: a union of regulative, normative and cognitive pillars, *Journal of European Public Policy*, Vol. 8 (5), 709-727
- Manners, I. (2011), Symbolism in European integration, *Comparative European Politics*, Vol. 9 (3), 243-268
- Morgan, P. (1996), in Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company
- Radius (1971), Report on a European anthem, Consultative Assembly of the Council of Europe, RO/303 Y71, doc. 2978
- Schatz, R.T. and H. Lavine (2007), Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement, *Political Psychology*, Vol. 28 (3), 329-355
- Shore, C. (2000), *Building Europe: the Cultural Politics of European Integration*, London, Routledge
- Shore, C. (2004), Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisited, *European Journal of Social Theory*, Vol. 7 (1), 27-44
- Smith, A.D. (1992), National Identity and the Idea of European Unity, *International Affairs*, Vol. 68 (1), 55-76 63
- Spiering, M (1996), in Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company
- Stråth, B. (2002), A European Identity: To the Historical Limits of a Concept, *European Journal of Social Theory*, Vol. 5 (4), 387-401
- Verkuyten, M. (1995), Symbols and Social Representation, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, Vol. 25 (3), 263- 284
- Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ: ΑΝΙΧΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ

Πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την αστυνομική λογοτεχνία για την ανίχνευση της διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής διαπολιτισμικής ταυτότητας στο πέρασμα του 20^{ού} αιώνα και των αρχών του 21^{ου} αιώνα; Το θέμα του σεμιναρίου επιδιώκει να διερευνήσει τη σχέση της αστυνομικής λογοτεχνίας τόσο με την ιστορία όσο και εν γένει τις κοινωνικές επιστήμες, στο πλαίσιο μιας πολυθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης με άξονα την παραγωγή, τη διάδοση και την κατανάλωση ενός εξαιρετικά δημοφιλούς (popular) είδους στον ευρωπαϊκό χώρο: το αστυνομικό μυθιστόρημα ή το λεγόμενο crime fiction. Θα εξεταστούν οι συνθήκες γέννησης του είδους, η διάδοσή του στα πλαίσια της λαϊκής ανάγνωσης, η διακειμενικότητα και διαμεσικότητά του (μυθιστόρημα, κινηματογράφος, τηλεόραση, νέα μέσα) στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς και η επίδραση της ιστορικής εμπειρίας του 20^{ού} αι. στη διαμόρφωση του είδους και συνολικά της δημοφιλούς κουλτούρας στο πέρασμα προς την κουλτούρα της σύγκλισης.

Το θέμα του σεμιναρίου συνδέεται άμεσα με τις ερευνητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Detect- Detecting Transcultural Identity in European Popular Crime Narratives (Horizon2020) για την ανίχνευση της διαπολιτισμικής ταυτότητας των Ευρωπαϊκών Λαϊκών αφηγήσεων του εγκλήματος. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται εκτός από τις σεμιναριακές συναντήσεις κλασικού τύπου, η οργάνωση webseminars με την συμμετοχή συναδέλφων ακαδημαϊκών που συνεργάζονται στο πρόγραμμα από 13 ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και πολιτιστικούς φορείς.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

(19⁰² - ΑΡΧΕΣ 20⁰² ΑΙ.).

ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Περίληψη: Αντικείμενο του μαθήματος είναι να καταγράψει και να ερμηνεύσει τα παραβατικά φαινόμενα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως περίπου τη βενιζελική τετραετία του 1928-1932. Άλλωστε, αυτά με βασικότερο τη ληστεία επηρέασαν σημαντικά την καθημερινότητα των πολιτών και τη λειτουργία του δημόσιου βίου και αφετέρου συνδέθηκαν με τις μορφές κοινωνικής δράσης της περιόδου και του τόπου. Βασικές εκφάνσεις του φαινομένου αποτέλεσαν οι δολοφονίες, οι εκβιασμοί, οι ζωοκλοπές, οι απαγωγές και οι αιχμαλωσίες προσώπων για την απελευθέρωση των οποίων απαιτήθηκαν υψηλά χρηματικά ποσά. Πρέπει να επισημανθεί ότι αναπτύχθηκε και ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων μεταξύ των παραβατών και των πολιτικών στελεχών με αποτέλεσμα τα αντίστοιχα φαινόμενα να σημειώσουν έξαρση.

Σκοπός του μαθήματος, με την βοήθεια των ιστορικών τεκμηρίων και γενικότερα των πηγών, είναι να απαντήσει σε ουσιώδη ερωτήματα, όπως τις πτυχές της κοινωνικής ζωής που επηρεάστηκαν από τα παραβατικά φαινόμενα, τις συνέπειες των φαινομένων αλλά και των μεθόδων καταστολής του καθώς και το κατά πόσον τα προβλήματα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους συνέβαλαν στην έξαρση των φαινομένων.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΟΠΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΜΑΡΙΛΕΝΑ

Περίληψη: Μεταπτυχιακό σεμινάριο με αμιγώς ερευνητικό και διαδραστικό χαρακτήρα. Αντικείμενο των παραδόσεων αποτελούν, αφενός, η ιστορία της ελληνικής λαογραφίας στα εθνικά και διεθνή της συμφραζόμενα, και, αφετέρου, η ανασκόπηση βασικών «στιγμών» της ανθρωπολογικής θεωρίας. Παράλληλα, οι φοιτητές διεξάγουν τη δική τους επιτόπια έρευνα και ενημερώνουν το μάθημα καταθέτοντας τη δική τους εμπειρία και αποκτώμενη γνώση. Οι φοιτητές συμμετέχουν στο μάθημα με απόδοση αποτελεσμάτων έρευνας πεδίου και αξιολογούνται μετά την παράδοση γραπτής εργασίας.

Διάγραμμα παραδόσεων

- 1 > Εισαγωγή: Βασικοί όροι, παρουσίαση του αναλυτικού χρονοδιαγράμματος και της ενδεικτικής βιβλιογραφίας. Παρουσίαση της λογικής των εργασιών και των θεματικών τους (υποχρεωτικές για όλους).
- 2,3> Η (ελληνική) λαογραφία και η επιτόπια έρευνα: ιστορική αναδρομή, λαογραφικά αρχεία, συγκριτική μέθοδος.
- 4> Από το αρχείο στο πεδίο: σύγχρονες προσεγγίσεις της λαογραφικής έρευνας και η επιρροή της ανθρωπολογικής θεωρίας.
- 5,6,7> Σχεδιασμός και διεξαγωγή της εθνογραφικής έρευνας πεδίου: μεθοδολογία και τεχνικές.
- 8,9> Στις απαρχές της επιτόπιας έρευνας για την ανθρωπολογία: ιστορική αναδρομή και ζητήματα μεθοδολογίας.
- 10> Ζητήματα δεοντολογίας και διαχείρισης προβλημάτων.
- 11> Επιτελεστικές πρακτικές, προφορικότητα, και επιτόπια έρευνα.
- 12> Παρουσιάσεις και εργασίες φοιτητών

Στο πλαίσιο των παραδόσεων θα πραγματοποιηθεί και επίσκεψη στο Αρχείο του Κ.Ε.Ε.Λ. (Ακαδημία Αθηνών)

Σύνοψη Βιβλιογραφίας

Bryman Alan, *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*, Gutenberg, Αθήνα 2017.

Γκέφου - Μαδιανού Δήμητρα, *Πολιτισμός και Εθνογραφία: από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2011.

Λυδάκη Άννα, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

Νιτσιάκος & Ποτηρόπουλος (επιμ.), *Λαογραφία και Ανθρωπολογία - μια συμβολή στο διάλογο*, Σιδέρης, Αθήνα 2018.

Φίλιας Βασίλης (επιμ.), *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Σπουδαστήριο κοινωνιολογίας ΠΑΣΠΕ & Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Gutenberg, Αθήνα 1977.

(ΕΘΝΟ)ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΕΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΔΑΛΙΑΝΟΥΔΗ ΕΙΡΗΝΗ (PENATA)

Το εν λόγω μάθημα περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος επιστημονικών ζητημάτων που αφορούν τη διπλή ιδιότητα της μουσικής ως Επιστήμης και ως Τέχνης. Ταυτόχρονα τίθενται το θεωρητικό πλαίσιο και τα μεθοδολογικά εργαλεία της Εθνομουσικολογίας, ως πολυσύνθετης επιστήμης πεδίου, που ερευνά, καταγράφει κι ερμηνεύει τη μουσική ως πολιτισμικό φαινόμενο και συμφραζόμενο στις προαστικές και τις αστικές κοινωνίες, στη συγχρονία και τη διαχρονία.

Πιο συγκεκριμένα:

α) Αναλύεται ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της Εθνομουσικολογίας ως Επιστήμης, εξετάζοντας τη σχέση της με την Ιστορική & Συστημική Μουσικολογία, την Εθνολογία, τη Λαογραφία, την Κοινωνική Ανθρωπολογία, την Πολιτισμική Ιστορία και την Κοινωνιολογία, σ' επίπεδο θεωρίας, μεθοδολογίας (έρευνα πεδίου, συμμετοχική παρατήρηση, ημερολόγια κ.λπ.) και ερμηνευτικών εργαλείων, δίνοντας έμφαση σε έννοιες, όπως εξευρωπαϊσμός/ εκδυτικισμός, πολιτισμική ηγεμονία, ετερο-τοπικότητα, παγκοσμιοποίηση.

β) Αναλύεται ο διαπολιτισμικός χαρακτήρας της Εθνομουσικολογίας ως Επιστήμης, εξετάζοντας εθνογραφικά παραδείγματα επιτόπιας έρευνας, με μουσικο-χορευτικά ιδιώματα από διαφορετικές εθνοπολιτισμικές και εθνοτικές ομάδες, όπως Σαρακατσάνοι, Αρβανίτες, Ρομά κ.ά.

γ) Αναλύεται ο διαθεματικός χαρακτήρας της Εθνομουσικολογίας ως Επιστήμης και η μουσική ως πράξη (τέχνη), εξετάζοντας διαφορετικά είδη μουσικής μαζί με τα είδη ορχήστρας/ οργάνων σε συγκριτικό πλαίσιο, όπως: σχέση δημοτικού τραγουδιού με τη λόγια μουσική, σχέση δημοτικού τραγουδιού με το αστικο-λαϊκό τραγούδι, σχέση της δημοφιλούς μουσικής με τα θεάματα (θέατρο, κινηματογράφος, χορός).

Όλες οι θεματικές υποστηρίζονται από έγκριτη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία και συνοδεύονται από οπτικο-ακουστικό υλικό (PPT, DVDs, CDs)

Μαθησιακοί στόχοι:

α) να γνωρίσουν τη μεθοδολογία και τα ερμηνευτικά εργαλεία της Μουσικολογίας και της Εθνομουσικολογίας.

γ) να κατανοήσουν πώς τα πολιτισμικά και κοινωνικά φαινόμενα αντανακλώνται στη μουσική (ως πράξη και ως επιστήμη)

Όλες οι διαλέξεις θα συνοδεύονται από πλούσιο οπτικο-ακουστικό υλικό και ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

Τρόπος εξέτασης: με γραπτή εργασία στο τέλος του εξαμήνου.

Εκπαιδευτική δραστηριότητα: ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ: μουσικές παραστάσεις σε Γιάννενα και Αθήνα.

ΕΠΙΤΕΛΕΣΗ, ΕΠΙΤΕΛΕΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΑΣΠΑΣΙΑ (ΣΙΣΣΥ)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου

Στο μεταπτυχιακό αυτό σεμινάριο θα διερευνήσουμε τη δυναμική πολλαπλότητα που χαρακτηρίζει τη διαφοροποίηση και ταυτόχρονα το συσχετισμό των εννοιών της επιτέλεσης (performance) και της επιτελεστικότητας (performativity). Θα επιχειρήσουμε να ιχνογραφήσουμε την τελεστική και επιτελεστική διάσταση του πολιτισμού, έτσι όπως αποτυπώνεται στο πλαίσιο διάφορων πεδίων όπως, η κοινωνική ανθρωπολογία, οι λαογραφικές σπουδές, το θέατρο, η λογοτεχνική και πολιτισμική κριτική, και η φιλοσοφία.

Αναφερόμενη σε μια ευρεία γκάμα της ανθρώπινης δράσης η επιτέλεση φαίνεται να εξέρχεται από την αποκλειστικότητα της σκηνης, του θεάτρου και της τελετουργίας (ιερής και κοσμικής) ή τις σαφώς ορισμένες μορφές του εκφραστικού πολιτισμού, και να εισέρχεται στο πεδίο της καθημερινής ζωής, του παιχνιδιού, της πολιτικής δράσης, των κοινωνικών ρόλων, της μίμησης, της γλώσσας, καταλύοντας εμφανώς τα όρια που διαχωρίζουν την επιτέλεση από τη μη επιτέλεση, την τέχνη από τη μη τέχνη. Συχνά εξάλλου η έννοια της επιτέλεσης έρχεται να μας «μιλήσει» για πεδία που μας ορίζουν «οντολογικά», όπως το φύλο μας ή η σεξουαλικότητα και η εθν(ικ)ότητά μας, και που φαινομενικά τουλάχιστον προϋποθέτουν «ουσίες» και όχι «επιτελέσεις».

Στο ακαδημαϊκό πεδίο η έννοια της επιτέλεσης αναδεικνύεται ως ιδιαίτερα δημοφιλής τα τελευταία χρόνια και το έντονο ενδιαφέρον γι' αυτήν φαίνεται να αντανακλά μια σημαντική επιστημολογική μετατόπιση από το πολιτισμικό «τι» στο πολιτισμικό «πώς», από τι «τι» των επιτελεστικών δραστηριοτήτων στο «πώς» των επιτελεστικών συμπεριφορών, από το «συμβάν» στη «δράση».

Εκκινώντας από το «είναι» της επιτέλεσης, «παραδοσιακά» πεδία, όπως για παράδειγμα αυτό της τελετουργίας, των «πολιτισμικών επιτελέσεων» και της προφορικής λογοτεχνίας, το σεμινάριο θα διερευνήσει στη συνέχεια τη σημαίνουσα αυτή μετατόπιση εστιάζοντας στις πολυάριθμες επιτελέσεις της καθημερινής ζωής, και στον τρόπο που δημιουργούν «πεποιθήσεις» – δημιουργούν τις κοινωνικές πραγματικότητες τις οποίες διαδραματίζουν. Σε αυτή μας την πορεία θα έρθουμε αντιμέτωποι και θα επιχειρήσουμε να συνδιαλλαγούμε με σημαντικότερα ζητήματα, όπως τα ακόλουθα:

Με ποιον τρόπο τα κοινωνικά υποκείμενα διακρίνουν αυτό που ονομάζουμε “καθημερινό” ή “πραγματικό” από το “τελετουργικό”, το “θεατρικό”, το “πλασματικό”, το «επιδεικνυόμενο»; Ποια η σχέση μεταξύ «πραγματικότητας», «μίμησης» και «αναπαράστασης»; Ποιος επενδύει σε τέτοιες μορφές διάκρισης, πώς και γιατί; Ποιος τις αμφισβητεί; Και αντίστροφα ποιες είναι οι υλικές, κοινωνικές ή επιτελεστικές δια-συνδέσεις μεταξύ της επιτέλεσης και των άλλων πεδίων της κοινωνικής ζωής; Πώς και γιατί μια επιτέλεση παράγει μια αίσθηση του «πραγματικού»; Πώς οι επιτελέσεις και η επιτελεστικότητα αυτών σχετίζονται με την παραγωγή κοινωνικών ταυτοτήτων, εξουσίας, χώρων κλπ; Πώς, επιπλέον, πολιτισμικά διαφοροποιημένες και ιστορικά ιδιαίτερες ταυτοτικές κατηγορίες, όπως το φύλο, η σεξουαλικότητα, η εθνότητα, η φυλή «επιβάλλουν» και «εγγράφουν» στην επιτέλεση τους κοινωνικές συνθήκες, ιδεολογίες, αισθητικά πρότυπα και ευρύτερα συστήματα γνώσης και εξουσίας;

Πεδία Διαλέξεων

- Τι είναι επιτέλεση
- Τελετουργία και Παιγνίδι
- Πολιτισμικές Επιτελέσεις
- Θέατρο- αντιθέατρο- καθημερινότητα
- Επιτελεστικότητα και γλώσσα- ομιλιακά ενεργήματα
- Οι πολιτικές της επιτέλεσης
- Επιτελώντας το φύλο και τη σεξουαλικότητα
- Επιτελώντας την εθν(ικ)ότητα
- Επιτελώντας τη φυλή

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Austin, J. L. (2003). *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*. Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Bauman, R. (1975) "Verbal Act as Performance". *American Anthropologist* 77 (2), pp. 302-311
- Bhabha, H. (1984)." Of Mimicry and Man: The ambivalence of colonial discourse". *October*, Vol. 28, *Discipleship: A Special Issue on Psychoanalysis*.
- Butler, J. (2009). *Αναταραχή Φύλου: ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Carlson, M. (2014). *Performance: μια κριτική εισαγωγή*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Certeau, de M. (2010). *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική: η πολύτροπη τέχνη του πράττειν*. Αθήνα: Σμίλη
- Derrida, J. (2003). *Η γραφή και η διαφορά*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Diamond, E. (1989) «Mimesis, mimicry, and the 'true-real'», *Modern Drama*, 32, σελ. 58-72
- Goffman, E. (2006). *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Huizinga, J. (1989). *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι: Homo Ludens*. Αθήνα: Γνώση
- Phelan, P. (1993) "The ontology of performance: representation without reproduction" στο *Unmarked: The Politics of Performance*. New York: Routledge, σελ. 146-166
- Schechner, R. (2002). *Performance Studies: An Introduction*. London: Routledge
- Schechner, R. (2011). *Θεωρία της Επιτέλεσης*. Αθήνα: Τελέθριον.
- Singer, S (1972). *When a Great Tradition Modernizes*. New York: Praeger
- Turner, V., (1969) *Ritual Process. Structure and Anti-structure*. London: Routledge
- Van Gennep, A (2016). *Τελετουργίες διάβασης: Συστηματική μελέτη των τελετών*. Αθήνα: Ηριδανός